

До витоків становлення вітчизняної педагогічної психології: внесок І. О. Сікорського (1842 – 1919)

О. В. Зарубіна

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна
*Corresponding author. E-mail: lolik1984@mail.ru

Paper received 07.03.2016; Accepted for publication 20.03.2016.

Анотація. На основі хронологічно-проблемного підходу у статті висвітлено основні питання внеску психіатра, психолога і педагога І.О. Сікорського у розвиток вітчизняної дитячої психології та педагогічної психології в останній третині XIX – на початку XX ст. Обґрунтовано новаторські здобутки вченого у галузі вивчення дітей раннього віку (психофізіологічні спостереження за розвитком дитини від немовляти до 7 років), аномального дитинства, типологізації відхилень у дітей, які мають труднощі у навчанні й вихованні. Аргументовано, що дослідник вперше узasadнив твердження про існування проблеми педагогічної занедбаності школярів і педагогічної некомпетентності, чим розширити уявлення європейських педагогів про так званих «важких дітей». Розкрито його новаторський внесок у вивчення стомлюваності школярів.

Ключові слова: І.О. Сікорський, експериментальна педагогіка, спостереження, виховання, важкі діти, стомлюваність.

Серед видатних вітчизняних учених останньої третини XIX – початку XX ст. чільне місце посідає Іван Олексійович Сікорський – психіатр (доктор медицини), психолог, педагог, чия спадщина за радянської доби була вилучена з історії науки через його релігійні та політичні переконання (І. Сікорський був монархістом). Він – автор не лише багатьох книг з проблем психології й педагогіки дитинства, а й активний учасник науково-освітнього життя тогочасного суспільства: організатор Київського Психіатричного товариства (1897), директор Київського Фребелівського педагогічного інституту (1907), голова Київського Фребелівського товариства (1908), член комісії з покращення роботи в середніх загальноосвітніх школах при Міністерстві народної освіти, один із засновників першого в Російській імперії Лікарсько-педагогічного інституту для дітей слабких у розумовому та нестійких у моральному відношенні (1904).

І. Сікорський залишив оригінальну психолого-педагогічну спадщину, яка містить актуальні й донині ідеї та наукові результати. Проте й досі вона ґрунтовно не проаналізована і залишається практично невідомою сучасному педагогічному загалу. Незважаючи на спроби викоринити ім'я вченого з історії науки, аналіз сучасних праць українських та російських дослідників, присвячених висвітленню окремих аспектів наукової діяльності І.Сікорського (А.Бабаян, С. Вировий, Т. Воропаєва, М. Голец, С. Гуревич, З. Гуріна, Н. Давед'янова, Н. Дем'яненко, В. Журавель, О. Заболотний, С. Карамаш, В. Менжулін, О. Морозова, О. Нікольська, М. Попов, Ю. Приходько, І. Прудченко, Т. Філімонова, Є. Чмельов, Л. Чорна, О. Шерешевський та ін.), свідчить про відродження інтересу до його ідей та актуальність його здобутків.

Мета статті – аналіз життєтворчості І. Сікорського як педагога-творця. Репрезентація наукової біографії вченого у зазначеному вимірі сприятиме встановленню шляхів формування і розвитку його дослідницького світогляду, заглибленню у творчу лабораторію.

Народився І. Сікорський в с. Антонове Сквирського повіту Київської губернії в багатодітній сім'ї священика. Після навчання в духовному училищі та духовній семінарії, яку закінчив достроково за 5 років замість 6, юнак вступив до Київського університету св. Володимира (1863) й отримав диплом лікаря з

відзнакою (1869). Як здібного випускника, його залишили при університеті в числі стипендіатів для підготовки на здобуття вченого ступеня і вже у 1872 р. радою університету йому було присвоєно звання доктора медицини [6, с. 65; 15, с. 525; 18, с. 3].

Глибоке зацікавлення питаннями психіатрії привело І. Сікорського до С.-Петербургу, де він плідно працював у 1873-1885 рр.: спочатку як „позаштатний молодший медичний чиновник зі старшинством” при медичному департаменті Міністерства внутрішніх справ (МВС), звідки був відряджений для „наукового вдосконалення” до клініки Імператорської військово-медичної академії [5, арк. 15 зв.]; далі (1875-1880) як ординатор в клініці душевних хвороб при військовому шпиталі, яким керував І. Балінський [5, арк. 16 зв.]. Як стверджує дослідниця І. Прудченко, наставництво цього вченого мало вирішальне значення для подальшої наукової роботи І. Сікорського, оскільки І. Балінський займався переважно вивченням дитячих хвороб [6, с. 65]. Сам учений згадував [12, с.11], що І. Балінський доручав йому „ліктуватися про студентів різних навчальних закладів, які зверталися за порадою [у скрутних життєвих ситуаціях – прим. О.З]”. Як лікар Іван Олексійович відзначався інтуїтивним даром психотерапевта, що з часом яскраво виявлялося й у його діяльності на педагогічній ниві. Досвід роботи психіатром сприяв формуванню у вченого міркувань, які згодом визначили його педагогічні переконання. Так, І. Сікорський неодноразово стверджував, що процес виховання дитини має будуватися у тісній взаємодії з психіатрією: „Що не виправить педагог або що він зіпсує, – писав учений, – те потрапляє до рук психіатра” [12, с. 23]. Приблизно через 30 років ця думка була винесена ним на загальну дискусію на II-у з'їзді вітчизняних психіатрів у Києві (1905), де вчений виголосив доповідь „Психологічні основи виховання” про грані дотику мистецтва виховання та мистецтва психіатрії, які, на його думку, є взаємопов'язаними і взаємодоповнюваними [13].

Психіатрична практика дала І. Сікорському дійти висновку, що більша частина „катастрофічних подій” у юному віці (вчинки самогубства) не відноситься до хвороб, а виникають „з причини недостатнього догляду [за молодою людиною – прим. О.Л.] чи через невміння вихователя бачити та спостерігати психоло-

гію в людських обличчях та подіях” [12, с. 42]. Дослідник вважав, що всі „глибокі тайни” душі людини відображаються у її зовнішності і треба лише „навчитися бачити” їх. Сам учений досяг такого вміння й намагався навчити цього інших. Зокрема такі ідеї йому вдалося реалізувати у процесі викладання у Фребелівському педагогічному інституті розробленого ним курсу лекцій „Міміка і фізіогноміка”. Термін „фізіогноміка” вчений розумів як розпізнання душевних властивостей людини за рисами її обличчя, за рухами рук і тіла [10, с. 517], що збігається з сучасними тлумаченнями [2, 304]. Маючи на меті ознайомити студенток, майбутніх працівників шкіл та дошкільних установ, з фізіогномічним методом, І. Сікорський прагнув розвинути у них тонке сприйняття природи дитини та навколишнього середовища, навички спостереження за дітьми, дорослими з метою доцільного впливу. Він зазначав [10], що всебічно досліджуючи зовнішній вигляд людини, вияви її вдачі у міміці, жестах, рухах тіла й позах, можна навчитися визначати та розпізнавати її душевний стан, знаходити органічний зв'язок між зовнішніми виявами життя особистості та прихованим змістом її домагань. Учений закликав уважно спостерігати за дітьми, бо у ході цілеспрямованих спостережень учитель накопичує емпіричні знання, які формують його педагогічний такт, інтуїцію [10, с. 517].

Підтримуючи позицію І. Сікорського, сучасний дослідник В. Журавель наголошує, що важливість і цінність для майбутнього педагога знань з фізіогноміки полягає ще й у тому, що психічні стани, властивості, процеси розглядаються у контексті взаємодії людей [1, 66], а отже навчальна програма вишу стає своєрідним путівником у сферу людських відносин, спілкування.

Результати тривалого вивчення виявів психічних станів особистості І. Сікорський узагальнив у праці „Загальна психологія з фізіогномікою в ілюстрованому викладі” (1904, 1912), яка була удостоєна військово-медичною Академією премії у розмірі 3400 рублів [18, с.4].

Зауважимо, що як батька п'ятеро дітей І. Сікорського цікавили питання дошкільного виховання, а також проблеми середньої освіти. Батьківство спонукало його до розширення психолого-педагогічних знань, звернення до ідей та досвіду зарубіжних (Ж.-Ж. Руссо, Р. Оуена, О. Бена, Д. Блеккі, А. Комба, В. Прейєра) та вітчизняних (К. Ушинського, М. Пирогова, А. Симонович, П. Лесгафт, Є. Покровський) педагогів. Переїнявши їхніми думками (особливо сучасного йому німецького психолога-експериментатора В.Прейєра), І. Сікорський з 1874 р. [11, с.6] (рік народження його першої дитини [5, арк. 16]) розпочав власні спостереження за розвитком дошкільнят. Вивчення особливостей розвитку дитини віком до 7 років було новим у світовій педагогіці останньої третини XIX ст. І. Сікорський став одним із перших у вітчизняній науці дослідників розвитку дитини перших років життя [8, с. 324; 15, с. 528]. Результатом його психолого-педагогічних досліджень стали праці „Виховання у віці першого дитинства” (1884), „Душа дитини” (1901), „Хід розумового та морального розвитку в перші роки життя” (1901), у яких він доводив вирішальне значення раннього дитинства як фунда-

менту всього подальшого психічного розвитку особистості. Додамо, що дві його доньки присвятили себе вихованню і реабілітації дітей з вадами психофізичного розвитку, а син Ігор став всесвітньо-відомим авіаконструктором.

До кола наукових інтересів І. Сікорського виходили й питання навчання школярів. Він актуалізував проблему турботи про охорону їхньої розумової праці. Нами встановлено, що вже у 1878 р. (а не в 1879 р.) вчений провів перше в Європі експериментальне дослідження впливу розумового стомлення на навчальну діяльність учнів [16, с. 2]. Запропонований І. Сікорським метод вивчення цієї проблеми був наймовірніше простим. Учням 1 – 6-х класів різних середніх навчальних закладів запропонували написати два однакові за складністю диктанти: перший – до початку уроків, а другий – після їх закінчення. Кількісний і якісний аналіз помилок (було перевірено загалом 1500 письмових робіт) дав змогу зробити висновок, що 4-5-ти годинні навчальні заняття негативно впливають на здатність дітей розрізняти психофізичні величини, викликають дратівливість. Істотно наголосити, що повторні експерименти за методом І. Сікорського, здійсненні Л. Бургерштейном в Австрії, Е. Крепеліном в Німеччині, дали подібні результати [8, с.324]. Отже, вперше перед педагогікою постало питання про необхідність побудови навчального процесу відповідно до закономірностей психічної природи дітей, аби сприяти запобіганню перевтоми та її наслідків, доцільно організовуючи навчальну діяльність.

Згодом І. Сікорський розширив свій досвід спостережень за розвитком дітей шкільного віку. У 1880 р., як чиновник для доручень VIII класу при начальнику Головного управління військово-навчальних закладів генерала М. Сакова, вчений провів дослідження у військовій прогімназії м. Вольська (Саратовська губернія) хлопчиків, «важких у виховному відношенні». Його метою було вивчення фізичного, розумового та морального стану вихованців і визначення впливу освітнього процесу на рівень їхньої вихованості [14, с. 222]. У результаті вчений обґрунтував виокремлення 5 типів дітей, важких у виховному відношенні, та підсумував, що однією з головних причин їхньої „зіпсутості” була професійна некомпетентність педагогів, недбале виховання та погані зовнішні впливи. Ці висновки І. Сікорський оприлюднив на IV-у Міжнародному конгресі з гігієни в Женеві (березень 1882 р.), де виступив з доповіддю „Про дітей, важких у виховному відношенні”. Фактично він вперше в педагогіці підняв проблему дитячих неврозів, що виникають з вини вчителів, тобто так званого дидактогенного неврозу (термін через століття ввів О. Дубровський) [17, с. 66].

Без перебільшення можна стверджувати, що ця доповідь І. Сікорського сприяла тому, що не тільки гігієністи, але й представники інших антропологічних галузей науки почали розрізняти такі поняття як природна недорозвиненість та „педагогічна занедбаність”. Варто підкреслити, що один з учасників конгресу, французький вчений професор Е. Клапаред сформулював І. Сікорського як „предтечу експериментальної педагогіки в Європі” [Цит. за: 18, с. 4]. Вже 13 березня 1882 р. постановою конференції Імпе-

раторської військово-медичної академії І.Сікорському присвоїли звання приват-доцента психіатрії і нервових хвороб [5, арк. 18 зв.].

Вважаємо, що у петербурзький період діяльності І.Сікорський сформувався як видатний вчений-інноватор: вийшло 22 наукові його праці (а не 17, як вказано в деяких джерелах [6, с.65]), присвячені питанням патологічної анатомії, клінічної психіатрії, дитячої психології та педагогіки [4, арк. 3, 14]. Його наукові студії на стали відомі в Англії, Бельгії, Німеччині, Франції, Швейцарії.

На початку 1885 р. І.Сікорський повернувся до Києва і працював в університеті св. Володимира на кафедрі систематичного і клінічного вивчення нервових і душевних хвороб, де понад 25 років читав лекції, пройшовши шлях від екстраординарного професора до заслуженого професора [5, арк. 18-22 зв.]. На схилі життя І.Сікорський заповів особисту бібліотеку, що налічувала понад 1200 томів, у дарунок університетові св. Володимира [15, с.529].

У київський період діяльності вчений продовжував шукати нові форми застосування своїх знань: з благодійною метою виступав з публічними лекціями, заснував та редагував журнал „Питання нервово-психічної медицини” (1896-1905), у 1901-1902 рр. безкоштовно читав лекції з педагогічної психології ученицям Фундуклеївської та Київської Подільської жіночих гімназій [5, арк. 21 зв.]. Брав активну участь у заснуванні нових навчальних (Фребелівський педагогічний інститут для жінок – перший і єдиний на той час вищий освітній заклад, який готував вихователів і керівників дитячих садків [15, с.527]) і науково-дослідних установ (Лікарсько-педагогічний інститут для розумово-недорозвинутих, відсталих та нервових дітей [6, с.66]). Як професор викладав такі курси лекцій: „Загальна психологія”, „Вчення про дітей, важких у виховному відношенні”, „Міміка та фізіогноміка”, „Гігієна дитячого віку”, „Психологія дитинства” [7, с.78, 100, 105].

Різноманітність наукових інтересів І.Сікорського відображена у назвах його численних наукових та педагогічних праць: „Дещо про психологію дитинства”

(1895), „Найпростіші акти пізнання та уваги” (1897), „Про постановку викладання і виховання згідно з природним ходом розумового розвитку” (1900), „Педагогічна психологія” (1907), „Здібність і талановитість у світлі об’єктивного дослідження” (1912), які завдяки перекладам англійською, французькою, німецькою, угорською, чеською мовами дістали визнання не лише на Батьківщині [18, с.4].

Життєвим випробуванням для І.Сікорського стала участь у судовому процесі М.Бейліса, якого звинувачували у ритуальному вбивстві у березні 1911 р. 13-річного Андрія Ющинського, учня Києво-Софіївського духовного училища. Вченого запросили як судово-медичного експерта і його висновок був прийнятий судом як доказ вини і здійснення євреєм М.Бейлісом вбивства православного хлопчика. Через це від І.Сікорського відвернулася більшість колег, демократично зорієнтована інтелігенція і особливо – єврейська громада [6, с.66; 15, с.529]. Але, як наголошує сучасний науковець О.Нікольська, необхідно вчитися відділяти зерна (теоретичні досягнення) від плевел (ідеологічні оцінки представників різних партій та епох): „Діяльність вченого ... залежить від багатьох факторів ... Звичайно, він завжди поділяє ті чи інші суспільно-політичні позиції, які, до речі, не завжди бувають стабільні протягом життя, а змінюються з плином часу” [Цит. за: 3, с.82].

Узагальнюючи внесок І.Сікорського у психолого-педагогічну галузь науки, стверджуємо, що він був справжнім першопрохідцем і вболівальником за інтереси дітей. Йому належить першість у вітчизняних дослідженнях з дитячої психології, експериментальної педагогіки, дефектології, що дає підстави ставити його ім’я поруч з іменами Я.-А.Коменського, К.Ушинського, Ф.Фребеля, Е.Меймана, А.Біне. Використовуючи експериментальні методи, І.Сікорський обґрунтував важливі положення щодо розв’язання проблем дошкільного і шкільного виховання і навчання, які було покладено в основи сучасної педагогічної психології. Більшість з них нині сприймаються як аксіоми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавель В.А. Об одном из подходов к изучению общения в отечественной психоневрологии // Матер. Всесоюзной конференции „Вопросы познания людьми друг друга и самопознания”: Сб. науч. трудов Кубанского университета. Краснодар, 1977. Вып. 235. С. 61-69.
2. Краткий словарь иностранных слов / Сост. С.М. Локшина. – 5-е изд., стереотипное. – Москва: Издательство „Русский язык”, 1977. 354 с.
3. Менжулин В.И. Другой Сикорский: неудобные страницы истории психиатрии. Киев: Изд-во «Сфера», 2004. 490 с.
4. Об утверждении доктора медицины И.Сикорского заведующим кафедры душевных и нервных болезней. (Началось 1884 года. Кончилось – не указано) // Государственный архив м. Киева. Ф. 16. оп. 465, од зб. 5136. 15 арк.
5. О смерти профессора Сикорского и Кулаковского. (Началось 1919 года. Кончилось – не указано) // Государственный архив м. Киева. Ф. 16, оп. 479, од зб. 135. 46 арк.
6. Прудченко І.І. Життєвий шлях та педагогічні погляди І.Сікорського // Вісник Київ. нац. у-ту ім. Т. Шевченка. Сер. „Соціологія. Психологія. Педагогіка”. Київ, 2003. Вип. 19. С. 65-68.
7. Прудченко І.І. Київський Фребелівський педагогічний інститут в системі вищої освіти України (1907-1920 рр.): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Нац. у-т ім.Т. Шевченка. Київ, 2005. 242 с.
8. Российская педагогическая энциклопедия / гл. ред. В.В. Давыдов: В 2-х т. Москва, Науч. изд-во «Большая российская энциклопедия», 1999. Т. 2. С. 324-325.
9. Сикорский И.А. Воспитание в возрасте первого детства. С.-Петербург, Издание А.Е. Рябенко. Типография А.С. Суворина, 1884. 203 с.
10. Сикорский И.А. Всеобщая психология с физиогномикой в иллюстрированном изложении. 2-е изд., суц. доп. Киев, Типография С.В. Кульженко, 1912. 770 с.
11. Сикорский И.А. Душа ребенка: с кратким очерком дальнейшей психической эволюции / Энциклопедия семейного воспитания и обучения / Под ред. П.Ф. Каптерева. С.-Петербург: Типография М.М. Стасюлевича, 1901. Вып. 30-32. 101 с.
12. Сикорский И.А. Психологическая борьба с самоубийством в юные годы. Киев, Типография Т-ва И.Н. Кушнерев и К°, 1913. 44 с.

13. Сикорский И.А. Психологические основы воспитания. Киев, Типография Товарищества И.Н. Кушнерев и К^о, 1905. 28 с.
14. Сикорский И.А. Сборник научно-литературных статей по вопросам общественной психологии, воспитания и нервно-психической гигиены: В 5-ти кн. Киев, Типография С.В. Кульженко, 1899. Кн. 2 (Статьи по вопросам воспитания). 336 с.
15. Філімонова Т.В. Сікорський Іван Олексійович (1842-1919) // Українська педагогіка в персоналіях / За ред. О.В. Сухомлинської: У 2-х кн. Київ, „Либідь”, 2005. Кн. 1. С. 525-530.
16. Хроника (Заседание школьно-санитарной комиссии) // Врачебные ведомости. С.-Петербург, Типография П.И. Шмидта, 1878. № 294. С. 2-3.
17. Чмелёв Е.В. И.А. Сикорский о развитии интеллекта детей раннего и дошкольного возраста // Педагогика. Москва, Педагогика, 2003. № 10. С. 66-72.
18. Юбилей заслуженного профессора И.А. Сикорского // Киевлянин, 1912, № 145. 27 мая. С. 3-4.

REFERENCES

1. Zhuravel', V.A. On one of the approaches to the study of communication in the domestic psychoneurology // Mater. of All-Union Conference "Problems of the knowledge of other people and self-knowledge": Coll. scientific works of Kuban' State University. Krasnodar, 1977. Vol. 235. P. 61-69.
2. Brief dictionary of foreign words / Comp. S.M. Lokshin, the 5th ed. Moscow, 1977. 354 p.
3. Menzhulyn, V. Y. Another Sikorsky: uncomfortable pages of the history of psychiatry. Kyev, «Sfera», 2004. 490 p.
4. Approval of MD I.Sikorski as a head of the Department of Mental and Nervous Diseases. (1884) // State archive of Kyev, Fund 16, inventory 465, file 5136. 15 p.
5. On the death of Professor Sikorski and Kulakovskiy. (1919) // State archive of Kyev, Fund 16, inventory 479, file 135. 46 p.
6. Prudchenko, I.I. Life and pedagogical views of I.O. Sikorskyi // Bulletin of Kyiv National University of T.G. Shevchenko. Series "Sociology. Psychology. Pedagogy". Kyiv, 2003. Is. 19. P. 65-68.
7. Prudchenko, I.I. Frelbelivsky Kyiv Pedagogical Institute in the system of Higher Education in Ukraine (1907-1920): Ph. Doctoral dissertation. 13.00.01. Kyiv, 2005. 242 p.
8. Russian Pedagogical Encyclopedia / ed. V.Davydov: In 2 vols. Moscow, 1999. Vol. 2. P. 324-325.
9. Sikorsky, I.A. Upbringing in the age of the first childhood. St. Petersburg, Printing of A.Suvorin, 1884. 203 p.
10. Sikorsky, I.A. General Psychology with physiognomy in the illustrated presentation, the 2nd ed, noun. ext. Kiev, 1912. 70 p.
11. Sikorsky, I.A. The child's soul: a brief outline of the further evolution of the psychic / Encyclopedia of family education and training / Ed. P.F. Kapterev. St.-Petersburg, Printing of M. Stasyulevich, 1901. 101 p.
12. Sikorsky, I.A. Psychological struggle with youth suicide. Kiev, Printing of I. Kushnerev, 1913. 44 p.
13. Sikorsky, I.A. Psychological foundations of upbringing. Kiev, Printing of I. Kushnerev, 1905. 28 p.
14. Sikorsky, I. A. Collection of scientific and literary articles on social psychology, education, and neuro-psychological care: in 5 Is. Kiev, Chronicle (meeting school-Sanitary Commission) // Doctors' statements. - St. Petersburg: S. Kulzenko, 1899.
15. Filimonova, T.V. Ivan Sikorskyi (1842-1919) // Ukrainian personalities in education / Ed. O.V. Sukhomlinska: In 2 Vol. Kyiv, 2005. P.525-530.
16. Chronicle (meeting of School-Sanitary Commission) // Doctors' statements. St. Petersburg, Printing of P.Shmidt, 1878. № 294. P. 2-3.
17. Chmelev, E. V. I. A. Sikorski on the development of intelligence of early and preschool age children // Pedagogy. Moscow, 2003. № 10. P. 66-72.
18. Anniversary Distinguished Professor IA Sikorski // Kievlianin, 1912. № 145. 27 of May. P. 3-4.

To the source of formation of the national educational psychology: I.A.Sikorsky's (1842 – 1919) contribution Zarubina E. V.

Abstract. On the basis of chronologically-problem approach highlights the key issues of I.A. Sikorsky's contribution - the psychiatrist, psychologist and educator, in the development of national child psychology and educational psychology in the last third of the XIX-th - at the beginning of the XX-th century. Substantiates the scientist's innovative achievements in the field of early childhood (the psycho-physiological monitoring of child's development from newborn to 7 years), in the field of abnormal childhood, in the typology of children with difficulties in learning and education. It argues that the researcher for the first time in the pedagogic substantiated the existence of the problem of pedagogical neglect of pupils and pedagogical incompetence. He expanded the knowledge of European teachers about the so-called "problem children". Reveal his pioneering contributions to the study of schoolchildren fatigue.

Keywords: *IA Sikorsky, experimental pedagogy, monitoring, education, difficult children, fatigue.*

К истокам становления отечественной педагогической психологии: вклад И.А.Сикорского (1842 – 1919) Е. В. Зарубина

Аннотация. На основе хронологически-проблемного подхода освещены основные вопросы вклада психиатра, психолога и педагога И.А. Сикорского в развитие отечественной детской психологии и педагогической психологии в последней трети XIX - в начале XX в. Обоснованы новаторские достижения ученого в области изучения детей раннего возраста (психофизиологические наблюдения за развитием ребенка от новорожденного до 7 лет), аномального детства, типологизации отклонений у детей, испытывающих трудности в обучении и воспитании. Аргументировано, что исследователь впервые обосновал утверждение о существовании проблемы педагогической запущенности школьников и педагогической некомпетентности, чем расширил представления европейских педагогов о так называемых «трудных детях». Раскрыт его новаторский вклад в изучение утомляемости школьников.

Ключевые слова: *И.А. Сикорский, экспериментальная педагогика, наблюдения, воспитания, трудные дети, утомляемость.*